

MIHAIL HALICI. MEMENTO ETNOLOGIC

Aristida G. Turcuș

La 19 octombrie 1973, s-au împlinit 330 de ani de cînd a văzut lumina zilei, în Caransebeș, cărturarul umanist Mihail Halici, fiul lui Mihail Halici și al Anei Magiar. În anul 1651, Mihail Halici, fiul, începe să meargă la școala din localitatea natală. Mai tirziu, între anii 1661 și 1664 frecventează cursurile liceului reformat din Sibiu. Ultimul an școlar (1664—1665) l-a absolvit la liceul academic reformat din Aiud. N. Drăganu* — care a făcut cea mai amplă prezentare a lui M. Malici — e de părere că acesta, din anul 1665 pînă în anul 1669 deține funcția de rector al Școlii reformate din Orăștie. În anul 1674, găsindu-se la Sibiu, își face testamentul cu prilejul plecării în apus, probabil pentru a urma cursurile universitare. După douăzeci de ani, Mihail Bethen și memorialistul maghiar, Nicolae Kiss Miszttofalusi îl întilnesc la Londra. A murit în străinătate în 1711 sau în 1712. Aceasta se deduce din împrejurarea că în anul 1712 i se deschide la Sibiu, testamentul întocmit în anul 1674.

În istoria literaturii noastre, numele lui Mihail Halici este legat de prima odă scrisă în limba română. Este vorba de oda pe care Halici a închinat-o în 1674 prietenului său Fr. Paris Papai (Carmen primo et Uni-Genitum linguae romano-rumanae Honoribus Fortuna et Auspiciis impenetrabilis Daciei Argonante Prenobilis Domini Francisci Panici Papensis etc. Veteris oculissimique in illustri Enjetina Haliciastri : natum). Oda poartă semnătura : Michael Halicius, Nob. Romanus Civis, de Caransebeș, fiind specificată astfel originea română a autorului, ceea ce este un fapt semnificativ pentru acel timp, cînd se ducea o aprigă politică de desnaționalizare a românilor din Ardeal.

Mihail Halici folosește în „Carmen . . .” limba românească învățată în copilărie, dar cu vădite influențe străine, atît în pronunție, cît și-n topică. Totuși poezia lui Halici a putut să atragă atenția contemporanilor, dovedindu-le că, și-n limba română, atît de ignorată în Ardeal, de stăpînitorii din epoca respectivă, se pot scrie versuri, în forma pretențioasă a odei în metru antic, la fel ca în limbile latină, greacă, germană și maghiară.

Fiind elev la liceu, Mihail Halici scrie poezii în limbile latină și maghiară, îndeosebi pe teme fixate de profesori. N. Drăganu îi atribuie și cîteva versuri scrise în limba română, nesemnate, precum și celebrul dicționar Valaco-latinum.

Dicționarul în manuscris a fost descoperit de Bogdan P. Hașdeu, în anul 1871 în Biblioteca Universității din Budapesta. Filele sale cuprind peste 5 000 de cuvinte scrise cu litere latine. Hașdeu susținea că autorul dicționarului este un necunoscut din ținutul Lugojului, pe care-l numește „Anonimus Lugoshiensis”. Un alt filolog, Gr. Crețu, care a publicat dicționarul, e de părere că autorul acestei lucrări este un cărturar din Caransebeș, așadar un „Anonimus Caransebiensis”.

Argumente dezvoltate de N. Drăganu pe parcursul a 50 de pagini sînt suficient de convingătoare în sprijinirea ideii că paternitatea dicționarului poate fi atribuită lui Mihail Halici.

În cazul acesta, Mihail Halici este autorul primului dicționar al limbii române și îi revine meritul de a fi adus o contribuție inestimabilă dialectologiei românești, prin consemnarea unui bogat material din graiul bănățean al secolului al XVII-lea.

Dicționarul Valaco-Latin conține și numeroși termeni de interes etnografic, dar din păcate e aproape necercetat sub acest aspect (V. Braniște în Studiul „*Muzica și dansurile la români în veacurile XVI și XVII*”^{**} face trimitere la această lucrare, arătînd că aici sînt consemnate dansurile din Banat” „Bătuta” și „Iepureasca”).

Elemente de importanță etnografică sînt cuprinse și în testamentul lui Halici. În timpul pregătirilor de plecare în străinătate se gîndește „să-și lase lucrurile de-acasă în bună rînduială”, prin urmare își împarte obiectele pe la rudenii (majoritatea români) și prieteni, iar o parte din acestea le donează școlii din Orăștie. Sînt amintite în testament, printre altele, covoare destinate pentru împodobirea festivă a școlii, ștergare cu ciucuri, fețe de perină țesute pestriț (ornamentate n.n.), două viguri mari, lungi, de ștergare țesute cu albastru, lăzi vopsite și o lingură de lemn vopsită. Asemenea documente cu date etnografice din sec. al XVII-lea sînt extrem de rare și va trebui fără îndoială ca în viitor să se consemneze numele lui Mihail Halici în istoria etnografiei din Transilvania.

Cu prilejul redactării testamentului, Halici a întocmit o listă cu titlurile cărților din biblioteca sa. În acest catalog (registrum librorum) este menționat și un manuscris cu bocete. Prin urmare avem o atestare prețioasă din sec. al XVII-lea al acestei importante specii a cîntecului popular funerar. Acest manuscris valoros cu folclor poetic literar, alăturat celor aproximativ 540 de lucrări consemnate în registrum librorum — document însemnat pentru dovedirea începuturilor culturii umaniste românești din Transilvania — are caracter de simbol, privind un aspect al unei perioade importante a istoriei culturale din țara noastră.

* N. Drăgan „Mihail Halici” Contribuție la istoria culturală românească din sec. XVII; în Dacoromânia, IV, 1924—1926, p. 77—168.

** Anuarul XII al Societății pentru fond de teatru, pe anul 1907—1908, pagina 13—28.